Vol. 11, No 2, Autumn & Winter 2022 ISSN(Print): 2251-6344 ISSN(Online): 2538-4112

Library and Information Science Research

https://Infosci.um.ac.ir

Research Article DOI: 10.22067/infosci.2021.24226.0

The Effect of Visual Literacy Training on the Growth of Creativity and Its Components in Ten-year-old Girls based on Guilford's View with a focus on Non-Verbal Picture Books

Masoumeh Anvari[1], Azam Sanatjoo[2], Masoumeh Tajafari[3]

Recived: 14/9/2020 Accepted: 11/11/2020

Abstract

Introduction: Visual literacy, which means the skill of interpreting signs, lines and colors and understanding the message in the image, is a necessity of the present age and complements information literacy due to the mastery of the image over the text. In addition to teaching information literacy skills, librarians are expected to teach visual literacy components as well. In addition to reading wordless picture books that rely on visual literacy skills, these books can also be used as tools to teach visual literacy. Since the improvement of visual literacy skills is directly related to the growth of creativity, picture books can be a tool for teaching visual literacy and increasing creativity. For this purpose, the aim of this study was to investigate the effect of visual literacy training on the growth of creativity and its components in ten-year-old girls in primary schools in Mashhad with the focus on picture books.

Methodology: The present study, in terms of applied purpose and in terms of the type of research, was among the quasi-experimental researches with pre-test and post-test with the control group. The statistical population of the study was all 10-year-old girls studying in primary schools of Mashhad in the academic year of 1998-99, of them 30 were randomly selected in two experimental (15) and control (15) groups. The experimental group received visual literacy training and practiced for 16 sessions. Data collection tools were Torrance Visual Creativity Test and a researcher-made child visual literacy questionnaire that assessed the subjects' abilities. The validity of the Visual Literacy Questionnaire was confirmed by communication experts and its reliability was calculated by Cronbach's alpha coefficient (0.91). Uni-variate covariance test was used to analyze the data.

Findings: Research findings showed that there is a significant difference between the creativity scores of children who have received visual education training and children who have not received this training; These training sets have led to an increase in fluidity, flexibility, initiative and expansion in their ideas and as a result, increased their creativity.

1. MA Student, Department of Knowledge and Information Science, Ferdowsi University of Mashhad
2. Associate Prof., Department of Knowledge and Information Science, Ferdowsi University of Mashhad, (Corresponding Author), Email: sanatjoo@um.ac.ir
3 . Assistant Prof., Department of Knowledge and Information Science, Ferdowsi University of Mashhad

Conclusion: Librarians now focus on teaching visual literacy alongside information literacy due to image dominance, as this skill can affect the ability of people such as creativity. Visual literacy training is a common practice among faculty members, librarians, musicologists, archivists, visual resource professionals, and educational technology professionals, but is held in schools as a hobby. It emphasizes the responsibilities of other educational institutions, especially libraries. In order to address this education, as in the present study, it is necessary to strengthen educational protocols with the participation of other fields such as communication and educational sciences. It is also necessary to use multiple strategies for training. This research used a picture book for education. As a result, it can be stated that in addition to understanding visual books that require visual literacy, it can also be used as a visual literacy training tool. Therefore, future research should examine how to enhance visual literacy in the library, increase it in users, identify effective picture books, and identify appropriate educational protocols**.**

Keywords: Education, Visual literacy, Creativity and its components, Non-verbal picture book, Ten-year-old girls

Citation: Anvari, M., Sanatjoo, A., Tajafari, M. (2021). The Effect of Visual Literacy Training on the Growth of Creativity and Its Components in Ten-year-old Girls based on Guilford's View with a focus on Non-Verbal Picture Books. Library and Information Science Research, 11(2), 352-371. doi: 10.22067/infosci.2021.24226.0

پژوهشنامه کتابداری و اطلاع رسانی

https://infosci.um.ac.ir

مقاله پژوهشی	DOI: 10.22067/infosci.2021.24226.0	دسترسی آزاد

تأثیر آموزش سواد دیداری بر رشد خلاقیت و مؤلفه‌های آن در دختران ده‌ساله براساس دیدگاه گیلفورد با محوریت کتاب تصویری بدون کلام

معصومه انوری[۱]، اعظم صنعت‌جو[۲]، معصومه تجعفری[۳]

تاریخ دریافت: ۹۹/۶/۲۴ تاریخ پذیرش: ۹۹/۸/۲۱

چکیده

مقدمه: سواد دیداری که به معنای مهارت تفسیر علائم، خطوط و رنگ‌ها و درک پیام در تصویر است، به‌دلیل تسلط تصویر بر متن در عصر حاضر، از ضروریات و مکمل سواد اطلاعاتی است (ACRL, 2011). علاوه بر اینکه خوانش صحیح کتاب‌های تصویری بدون متن، در گرو برخورداری از مهارت سواد دیداری است، این کتاب‌ها می‌توانند ابزاری در خدمت آموزش سواد دیداری نیز باشند. از آنجایی که افزایش مهارت سواد دیداری با رشد خلاقیت، رابطه مستقیم دارد، بنابراین کتاب تصویری می‌تواند ابزاری برای آموزش سواد دیداری و افزایش خلاقیت باشد. بدین منظور پژوهش با هدف بررسی تأثیر آموزش سواد دیداری بر میزان رشد خلاقیت و مؤلفه‌های آن در دختران ده‌ساله محصل در دبستان‌های شهر مشهد با محوریت کتاب تصویری انجام شده است.

روش‌شناسی: پژوهش حاضر، از نظر هدف کاربردی و از نظر نوع پژوهش، در زمره پژوهش‌های نیمه تجربی با پیش‌آزمون و پس‌آزمون همراه با گروه کنترل بود. جامعه آماری پژوهش، همهٔ کودکان دختر ۱۰ ساله محصل در دبستان‌های مشهد در سال تحصیلی ۹۸-۹۹ بود که از این میان آنها ۳۰ نفر به‌صورت تصادفی انتخاب شد و در دو گروه آزمایش (۱۵ نفر) و کنترل (۱۵ نفر) قرار گرفت. گروه آزمایش به مدت ۱۶ جلسه، آموزش و تمرین سواد دیداری را دریافت کرد. ابزار گردآوری اطلاعات، آزمون خلاقیت تصویری تورنس و پرسشنامه محقق ساخته سواد دیداری کودک بود که توانایی آزمودنی‌ها را سنجید. روایی پرسشنامه سواد دیداری، با نظر متخصصان علوم ارتباطات تأیید شد و پایایی آن با ضریب آلفای کرونباخ (۰/۹۱) مورد محاسبه قرار گرفت. برای تحلیل داده‌ها، از آزمون کوواریانس یک متغیره استفاده شد.

یافته‌ها: یافته‌های پژوهش نشان داد که میان نمرات خلاقیت کودکانی که آموزش سواد دیداری را دیده‌اند، با کودکانی که این

۱. کارشناس ارشد علم اطلاعات و دانش‌شناسی، دانشگاه فردوسی مشهد، Masoumehanvari@yahoo.com

۲. دانشیار علم اطلاعات و دانش‌شناسی، دانشگاه فردوسی مشهد، (نویسنده مسئول)،Sanatjoo@um.ac.ir

۳. استادیار علم اطلاعات و دانش‌شناسی، دانشگاه فردوسی مشهد، Tajafari@um.ac.ir

آموزش‌ها را ندیده‌اند، تفاوت معنادار وجود دارد؛ به‌طوری که این آموزش‌ها منجر به افزایش شاخص‌های سیالی، انعطاف‌پذیری، ابتکار و بسط در ایده‌های آنان و در نتیجه باعث افزایش میزان خلاقیت آنان شده است.

نتیجه: اکنون پرداختن به آموزش سواد دیداری در کنار سواد اطلاعاتی به‌دلیل سلطه تصویر، از سوی کتابداران مطرح است. به‌خصوص اینکه این مهارت می‌تواند بر توانائی افراد نظیر خلاقیت اثرگذار باشد. آموزش سواد دیداری اقدامی مشترک بین اعضای هیئت‌علمی، کتابداران، موزه‌داران، آرشیوداران، حرفه‌مندان منابع بصری، و متخصصان فناوری آموزشی است (ACRL, 2011)، اما در مدارس، به‌صورت تفننی برگزار می‌شود (فلسفی، ۱۳۹۴) و مسئولیت سایر نهادهای آموزشی به‌ویژه کتابخانه‌ها را برجسته می‌کند. به‌منظور پرداختن به این آموزش لازم است، نظیر پژوهش حاضر، پروتکل‌های آموزشی با مشارکت دیگر حوزه‌ها نظیر ارتباطات و علوم تربیتی تقویت شود. همچنین ضرورت دارد از راهکارهای چندگانه به‌منظور آموزش بهره گرفته شود. این پژوهش از کتاب تصویری برای آموزش استفاده کرد. در نتیجه می‌توان بیان کرد علاوه بر اینکه درک کتاب تصویری نیازمند سواد دیداری است، خود نیز به‌عنوان ابزار آموزش سواد دیداری استفاده شود. بنابراین پژوهش‌های آینده باید به بررسی چگونگی تقویت سواد دیداری در کتابخانه، افزایش آن در کاربران، شناسایی کتاب‌های تصویری مؤثر و نیز شناسایی پروتکل مناسب آموزشی بپردازند.

کلیدواژه‌ها: آموزش، سواد دیداری، خلاقیت و مؤلفه‌های آن، کتاب تصویری، دختران ده‌ساله

مقدمه

کتابخانه‌ها که دانشگاه جامعه خطاب شده‌اند، مسئولیت مجموعه‌سازی برای همه مخاطبان از کودک تا سالمند و آموزش استفاده از منابع مجموعه‌سازی شده یا سواد اطلاعاتی را بر عهده دارند. در حالی که مخاطب بزرگسال از متون خواندنی بهره می‌گیرد، مخاطب کودکی که هنوز وارد آموزش رسمی نشده است، نیازمند کتاب‌های تصویری و دانستن نحوه استفاده از آنها یا سواد دیداری است. تصاویر در این منابع، مشتمل بر نشانه‌هایی هستند که درک آنها مستلزم برخورداری از مهارتی است که از طریق یادگیری کسب می‌شود. آموزش از طریق تصویر یعنی بیان آنچه آموزش با زبان نوشتاری، گفتاری و تصاویر عادی و معمول از بیان آن قاصر است و این به معنای آموزش سواد دیداری است. سواد دیداری به ارتقای مهارت انسانی در فهم و نشانه‌شناسی از تصویر کمک می‌کند (درودی، ۱۳۸۸).

هدف از یادگیری مبانی سواد دیداری، توانایی درک بهتر تصاویر و به‌ویژه فهم پیام‌ها، توانایی ایجاد ارتباط به کمک تصاویر، ارتقای قدرت تشخیص و داوری تصاویر و لذت بردن از کشف روابط ساختاری تصاویر است (افتخارنژاد، نیلی‌احمدآبادی، امیرتیموری و اویسی، ۱۳۹۴). این آموزش برای درک تصاویر و به‌خصوص، برای کودکان که در مرحله کشف، درک و یادگیری هستند و هنوز سواد خواندن ندارند، اهمیت دارد. به اعتقاد فلسفی (۱۳۹۴) آموختن سواد دیداری، از ضروریات زندگی کودک در قرن بیست و یکم و دانش و مهارتی بیش از توانایی دیدن و ساختن پیام به هر شیوه است و تفاوتی بین آموختن آن در

مدرسه و یا کتابخانه وجود ندارد اما مشکل اینجاست که قسمت اعظم نیرویی که صرف آموزش بصری می‌شود در برنامه‌های درسی محصلین حالت تفننی و تفریحی دارد. خلأ ناشی از بی‌توجهی به سواد دیداری، مسئولیت سایر نهادهای آموزشی از جمله کتابخانه‌ها را دوچندان می‌کند. نلسون[1] (۲۰۰۴) نیز معتقد است که آموزش سواد دیداری پیوسته یکی از کارکردهای کتابخانه و کتابداران است. یکی از ابزارهای آموزش به کودکان، استفاده از کتاب تصویری داستانی است. در این نوع کتاب‌ها، تصویر بیشتر از متن در پرورش ذوق و خلاقیت کودکان مؤثر واقع می‌شود (اکبری مبارکه، اباذری، رحمتی و میرحسینی، ۱۳۹۵). تورنس[2] به‌عنوان یکی از پیشگامان پژوهش در مورد خلاقیت و تفکر خلاق معتقد است که کودکان خلاق به دنیا می‌آیند اما خلاقیت بسیاری از آنها در حدود ده‌سالگی افت می‌کند که علت آن‌را می‌توان در محیط‌های آموزشی رسمی و غیررسمی و بی‌توجهی به آموزش‌وپرورش پویا و خلاق جستجو کرد (Manteghi, 2012). تورنس و گاف[3] (۱۹۸۹) تفکر خلاق را فرایند حس کردن مشکلات، مسائل، شکاف در اطلاعات، حدس زدن و فرضیه‌سازی در مورد این نواقص و آزمون این فرضیات و بالاخره انتقال نتایج عنوان کرده‌اند. با وجود اینکه برخی معتقدند خلاقیت آموزش‌پذیر نیست، تورنس (۱۹۷۴) اشاره می‌کند که طی پانزده سال تجربه در مطالعه آموزش تفکرات خلاق، شواهدی را دیده است که نشان می‌دهد خلاقیت را می‌توان آموزش داد؛ خصوصاً اینکه این آموزش از طریق ابزارهایی صورت گیرد که اثرگذاری بیشتری داشته باشد. بررسی برنامه‌های نهادهای آموزشی در دنیا حکایت از آموزش سواد دیداری به کودکان در مراکز آموزشی نظیر مهدکودک‌ها، مدارس، کتابخانه‌ها و دیگر مراکز مرتبط دارد (Matusiak, Heinbach, Harper & Bovee, 2019; Seglem & Witte, 2009). شواهد نیز حاکی از این است که در ایران به‌طور جدی به این موضوع پرداخته نشده است. حدادی، تصویرگر حوزه ادبیات کودک، مدرس سواد دیداری و دارنده مدال طلای سال ۲۰۱۷ بهترین تصویرگر سالانه ادبیات کلاسیک آمریکا (ایسنا، ۱۳۹۶)، معتقد است سواد دیداری کودکان ایرانی پایین است؛ زیرا در مدارس و مؤسسات آموزشی، تصویرخوانی به بچه‌ها آموزش داده نمی‌شود. پایین بودن سواد دیداری کودکان گزارش شده توسط صاحب‌نظرانی چون حدادی (۱۳۹۶)، نامشخص بودن نقش آموزش مؤلفه‌ها و الفبای سواد دیداری بر تقویت مهارت‌های درک زیبایی‌شناسانه تصاویر و خلاقیت علیرغم ارتباط فرض شده در متون (Friedman, 2018; Pun, 2009؛ افتخارنژاد و دیگران، ۱۳۹۴)، از یک‌سو و ناشناخته ماندن نقش کتابداران در آموزش سواد دیداری، علیرغم تأکید اساسنامه‌هایی نظیر

1. Nelson
2. Torrance
3. Torrance & Goff

استانداردهای توانمندی سواد دیداری (درودی و سلیمانی‌نژاد، ۱۳۹۶) کلیت مسأله پژوهش حاضر را تشکیل می‌دهد. در منابع مختلف، با توجه به رسالت آموزشی کتابداران، بر نقش کتابداران در آموزش سواد دیداری تأکید شده است (ACRL[1], 2011; Denda, 2015; Fullmer, 2019; Özel, 2018)، اما به نظر می‌رسد این نقش در عمل، حداقل در ایران، پیاده‌سازی نشده و یا به آن توجهی نشده است. لذا با توجه به نقش تصویر و نیز کتاب‌های تصویری در پرورش خلاقیت، می‌توان به بهره‌گیری از این منابع در آموزش سواد دیداری پرداخت؛ اما پیشتر باید مشخص شود که تدریس الفبای سواد دیداری با استفاده از کتاب‌های تصویری بدون کلام چه تأثیری بر تقویت مهارت‌های سواد دیداری و مؤلفه‌های خلاقیت در میان کودکان دبستانی دارد، مسئله‌ای که پژوهش حاضر به آن می‌پردازد.

مبانی نظری

تفکر خلاق، ویژگی ضروری زندگی در قرن بیست و یکم است، چراکه جهان پیوسته در حال تغییر است. قدرت تفکر خلاق، به فرد امکان می‌دهد از دایره بسته و محدود تجربیات خویش خارج شود، به فراسوی تجارب بنگرد، انعطاف‌پذیر شود و همه‌جانبه به پدیده‌ها بنگرد. تفکر خلاق، کلیدی است که امکان مواجهه با مشکلات، توانایی تطبیق و در نهایت موفقیت را فراهم می‌آورد (غفاری، بقایی و قربانی- رضوان، ۱۳۹۹). تورنس و گاف (۱۹۸۹) خلاقیت را فرآیند حساس شدن نسبت به مسائل، کمبودها، شکاف دانش، عناصر ناپیدا، ناهماهنگی‌ها، تعیین مسأله، جستجوی راه‌حل، حدس زدن، فرضیه‌سازی در مورد کمبودها، ارزیابی و آزمون فرضیه‌ها و تعریف و تعدیل و آزمون مجدد آنها و سرانجام ارائه نتایج تعریف می‌کند. تفکر خلاق، از ویژگی‌های فرد خلاق است. براساس نظریه دوره‌های اوج دیسی[2]، (Dacey, 1989; Cited in Huang, 2005) در زندگی دوره‌های اوج خاصی وجود دارد که در آن می‌توان توانایی خلاق افراد را به‌طور مؤثرتری پرورش داد و از نظر تورنس نیز دوره کودکی به‌ویژه حدود سن ۱۰ سالگی (کلاس چهارم) اوج خلاقیت است و پس از آن از میزان کارایی این آموزش‌ها کاسته می‌شود (هاشمی، واحدی و احراری، ۱۳۹۴؛ امیری و اسعدی، ۱۳۸۶). برای افزایش مهارت تفکر خلاق کودکان رویکردهای گوناگونی وجود دارد (Nurhasanah & Simare-Mare, 2020; سیف‌درخشنده و نریمانی، ۱۳۹۸؛ عابدی و عنایتی، ۱۳۹۵ و هاشمی، واحدی و احراری، ۱۳۹۴). در میان متغیرهای به‌دست‌آمده از مقالات، طی جستجوهای

1. Visual Literacy Competency Standards for Higher Education
2. Dacey’s Peak Periods Theory

محقق در پایگاه‌های اطلاعاتی، پژوهش‌های مرتبط اندکی یافت شد.

سواد دیداری در فرهنگ توصیفی علوم تربیتی، «توانایی درک محتوای یک پیام است که فقط به‌وسیله کارافزارهای دیداری منتقل می‌شود. وقتی مهارت‌های ادراکی دیداری در فرد گسترش یابد، به شخص این توان را می‌دهد که پیام‌های تصویری، نمادها و نشانه‌های طبیعی یا انسان‌ساخت را که در محیط اطراف با آنها روبروست به‌درستی تشخیص دهد و تفسیر نماید» (فرمیهنی‌فراهانی، ۱۳۹۳، ص ۵۵۳). آموزش سواد دیداری رسالتی است که تمام حرفه‌هایی که رسالت آموزشی دارند و از جمله کتابداران، باید به آن بپردازند. طبق دستنامه «استاندارد قابلیت‌های سواد دیداری برای آموزش عالی»، آموزش سواد دیداری اقدامی مشترک میان اعضای هیئت‌علمی، کتابداران، موزه‌داران، آرشیوداران و متخصصان فناوری آموزشی است به این معنا که حرفه‌مندان هر کدام از حوزه‌های مذکور می‌توانند در خصوص آموزش سواد دیداری، اقدام نمایند. در سال ۲۰۱۱، انجمن کتابخانه‌های دانشگاهی و پژوهشی[1]، در پی نیاز روزافزون کتابداران به در دست داشتن استانداردی مشابه استاندارد سواد اطلاعاتی، برای انتخاب و ارزیابی منابع دیداری و آموزش مهارت‌های سواد دیداری به کاربران، «استانداردهای قابلیت سواد دیداری برای آموزش عالی»[2] را تدوین کرد. هدف از ارائه این استاندارد، تکمیل «استاندارد سواد اطلاعاتی» بود. در بخشی از استاندارد سواد دیداری آمده است که «تصاویر اغلب به‌مثابه اطلاعات عمل می‌کنند، اما در عین‌حال، اشیای زیبایی‌شناختی و خلاقی هستند که به سطوح دیگری از تفسیر و تحلیل نیاز دارند» (درودی و سلیمانی‌نژاد، ۱۳۹۶). افراد با یادگیری سواد دیداری می‌توانند از طریق شناسایی، تحلیل، تفسیر و ارزیابی آنچه که مشاهده می‌کنند، تبدیل به متفکران خلاق و انتقادی شوند. همچنین با درک انگیزه‌ها و روش‌های ساخت تصاویر و استفاده از تجربه‌های احساسی در آنها، مصرف‌کنندگان فعال و انتقادی این قبیل رسانه‌ها می‌شوند و با کسب نحوه یادگیری تصاویر، تبدیل به یادگیرندگان مادام‌العمر می‌شوند که هدف کتابخانه نیز هست (Reazabek, 2005 cited in Pun, 2009).

روش‌های مختلفی برای آموزش سواد دیداری به کودک وجود دارد. برای شروع آموزش سواد دیداری به کودک بایستی از الفبای سواد دیداری آغاز کرد. یکی از این روش‌ها، راهبرد تفکّر دیداری[3] است. این روش که توسط هاوسن[4]، روانشناس شناختی و یناوین[5]، مطرح شد رویکردی است مبتنی بر پرس–وجو که سؤالات پایه‌ای را مطرح می‌کند نظیر: «چه چیزی در این تصویر می‌بینید؟»، «تصویر چه اثری روی

1. Association of College and Research Libraries (ACRL), America
2. Visual Literacy Competency Standards for Higher Education
3. Visual Thinking Strategies (VTS)
4. Housen
5. Yenawine

شما می‌گذارد؟» و «چه چیز دیگری از تصویر متوجه می‌شوید؟» (Tillmann, 2012). کتابخانه‌ها با انتخاب و مهیا کردن منابع تصویری باکیفیت، تهیه راهنماهای موضوعی و پژوهشی برای تصاویر، آموزش راهبردهای پژوهش در تصویر و ارتقای آگاهی درباره استفاده اخلاقی از رسانه‌های بصری، نقش مهمی در فرآیند آموزش سواد دیداری ایفا می‌کنند. همچنین در کار با مراجعان به‌منظور پرورش تفکر خلاق و مهارت‌های ارزیابی ـ‌که برای مشارکت در فرهنگ بصری، ضروری هستندـ کتابخانه‌ها همکاران مسلمی به‌شمار می‌روند که می‌توانند از منابع بهره ببرند (درودی و سلیمانی‌نژاد، ۱۳۹۶) افتخارنژاد و دیگران (۱۳۹۴) به این نتیجه رسیدند که گرچه آموزش تصویری در مدیریت کلاس و موفقیت آن اختلال ایجاد نکرده است، اما انتقال و آموزش مفاهیم خلاقیت از طریق تصاویر در آموزش‌وپرورش به دلیل عدم توجه به آن در برنامه‌های درسی در ایران دشوار است. یافته‌های آنها حاکی از آن بود که نظام آموزشی در ایران به‌طور کلی در این زمینه تحرک کافی ندارد و هنوز به‌طور عمده شیوه گفتار و کلام برای ارتباط و انتقال اخبار و عقاید در آن غالب است. استفاده از وسایل بصری به دلیل بی‌برنامگی و بی‌هدفی و عدم آشنایی معلمان، متداول نیست. خلأ ناشی از بی‌توجهی به سواد دیداری، مسئولیت سایر نهادهای آموزشی از جمله کتابخانه‌ها را دوچندان می‌کند. بنابراین طبق دیدگاه اوزل[1] (۲۰۱۸) کتابخانه‌ها را می‌توان یکی از نهادهای برجسته برای آموزش سواد دیداری قلمداد کرد. از نظر اوزل، از آنجا که سواد دیداری به‌عنوان مکملی برای استانداردهای سواد اطلاعاتی توسعه یافته است (درودی و سلیمانی‌نژاد، ۱۳۹۶)، آموزش سواد دیداری هم بایستی در آموزش کتابخانه‌ای گنجانده شود تا کاربران این مهارت‌ها را بیاموزند (Özel, 2018). بنابراین همان‌طور که از کتابداران انتظار می‌رود مهارت‌های سواد اطلاعاتی را آموزش دهند، از ایشان انتظار می‌رود به آموزش مؤلفه‌های سواد دیداری نیز بپردازند. کتابداران بایستی بدانند آموزش و کاربردهای عملی سواد دیداری دشوار نیست اما در حال حاضر، بزرگترین مانع، این است که کتابداران به اهمیت خود در قبال این وظیفه پی ببرند (Fullmer, 2019).

یکی از منابع کتابخانه‌ای که در زمینه رشد و پرورش سواد دیداری و نیز خلاقیت مؤثر واقع می‌شود کتاب‌های تصویری کودکان هستند. نودلمن[2] کتاب تصویری را کتابی می‌داند که «از طریق مجموعه‌ای از تصاویر مرتبط به هم یا متنی کوتاه یا بدون متن، قصه‌گویی می‌کند یا اطلاعاتی را منتقل می‌کند» (نودلمن، ۱۳۸۹). مؤلفه‌های سواد دیداری در کتاب تصویری کودک، حضوری فعال دارد و یادگیری معنای پنهان در

1. Özel
2. Noodleman

آنها نیاز به آموزش را دوچندان می‌کند. کتاب‌های تصویری بدون کلام به‌ویژه از این نظر ارزشمند هستند که باعث می‌شوند کودکان با پیشینه‌های گوناگون، از یک کتاب واحد لذت ببرند (قایینی، ۱۳۷۶). علاوه بر این، متنی در اختیار خواننده نمی‌گذارند و ذهن او را در چارچوب از پیش تعیین‌شده محصور نمی‌کنند؛ بلکه خواننده باید متن دلخواه خودش را برای همراهی با تصویر، خلق کند. این خط داستان تصویری، فرصت‌هایی را برای خواننده ایجاد می‌کند تا به معنا سازی و تخیل بپردازد (Weeks, 2013). هو[1] (۲۰۰۴) داشتن جزئیات دیداری قوی که همراه با تصویر ارائه می‌شود، استفاده خلاقانه از فضا، رنگ و نظام نمادسازی را جزو موارد حیاتی می‌داند که به کودکان کمک می‌کند با استفاده از تخیل به‌سوی روایت‌گری داستان جذب شوند. تمام این موارد باعث می‌شود کودکان، ترتیب و توالی خط داستانی، شناخت جزئیات و ایده‌های اصلی، استنتاج، تشخیص رابطه‌های علی و قضاوت را فراگیرند. کتاب‌های تصویری بدون کلام، فرصت صحبت کردن و ساختن کلمات جدید را به کودکان می‌دهند و زمینه را برای بحث کردن آنها فراهم می‌کنند. در مجموع، هو (۲۰۰۴) معتقد است که برای ضمانت یک تجربه موفق خوانشی، استفاده از کتاب‌های تصویری بدون کلام ضروری است.

پیشینه پژوهش

مرور نوشتارها در حوزه سواد دیداری نشان می‌دهد سواد دیداری، موضوعی میان‌رشته‌ای است و علاقه روزافزونی برای پژوهش در حوزه علم اطلاعات به‌دلیل تغییر جایگاه سواد نوشتاری به سواد دیداری، وجود دارد. از جمله مرتبط‌ترین این پژوهش‌ها می‌توان به پژوهش اکبری مبارکه و دیگران (۱۳۹۵) اشاره کرد. آنها در این پژوهش نیمه تجربی همراه با پیش‌آزمون و پس‌آزمون و گروه گواه به بررسی تأثیر آموزش تصویری کتاب فارسی بر ارتقای خلاقیت و مؤلفه‌های آن بر دانش‌آموزان دختر پایه ششم ابتدایی پرداختند. با آزمون کتبی ۶۰ سؤالی عابدی و مقایسه پس‌آزمون گروه آزمایش و گواه دریافتند آموزش باعث ارتقای خلاقیت دانش‌آموزان شده است. مرور این پژوهش و دیگر پژوهش‌های این حوزه نظیر پژوهش پان[2] (۲۰۰۹) و مارانتیکا[3] (۲۰۱۹) که به ترتیب با ابزار لوگو و نگارش خلاق و بر روی جامعه دانشجویان انجام گرفت، نشان از ابزارهای متفاوت و جامعه متفاوت پژوهش حاضر دارد. استفاده از کتاب داستانی تصویری از خلأهای موجود است. همچنین در متون بر سن حدود ۱۰ سالگی که در صورت بسترسازی، منجر به اوج بروز خلاقیت

1. Hu
2. Pun
3. Marantika

می‌شود تأکید شده است، اما پژوهشی با جامعه‌ای در این سنین انجام نشده است. در نتیجه پژوهشی که ارتباط میان آموزش سواد دیداری و خلاقیت را با استفاده از کتاب‌های تصویری بدون کلام بر روی کودکان سنجیده باشد، تاکنون از سوی محقق یافت نشد.

هدف پژوهش: بررسی تأثیر دوره آموزشی سواد دیداری بر خلاقیت و مؤلفه‌های آن، شامل بسط‌دهی، سیالی، انعطاف‌پذیری، ابتکار ایده‌ها در دختران ۱۰ ساله با بهره‌گیری از کتاب تصویری است.

پرسش پژوهش: دوره آموزشی سواد دیداری تا چه میزان بر رشد خلاقیت و مؤلفه‌های آن شامل بسط‌دهی، سیالی، انعطاف‌پذیری و ابتکار ایده‌ها در دختران ۱۰ ساله مؤثر است؟

فرضیه پژوهش: آموزش سواد دیداری بر ارتقای میزان خلاقیت و مؤلفه‌های آن (سیالی ذهن، انعطاف‌پذیری، ابتکار و قدرت بسط‌دهی) در دختران ۱۰ ساله، مؤثر است.

روش‌شناسی: این پژوهش از نظر هدف، کاربردی و از نظر نوع پژوهش، پژوهش نیمه تجربی با پیش‌آزمون و پس‌آزمون همراه با گروه کنترل است. از دو ابزار برای گردآوری اطلاعات استفاده شد: الف- پرسشنامه خلاقیت تصویری تورنس، ب- پرسشنامه محقق ساخته سواد دیداری کودک.

حجم نمونه برای پژوهش‌های نیمه تجربی طبق مطالعات دلاور (۱۳۸۵)، حداقل ۱۵ نفر در گروه آزمایش و ۱۵ نفر در گروه گواه گزارش شده است که در این پژوهش نیز همین تعداد به روش نمونه‌گیری خوشه‌ای انتخاب شد. به دلیل عدم همکاری مدارس پسرانه با توجه به جنسیت مؤنث محقق و سخت‌گیری‌های موجود در سازمان آموزش‌وپرورش و نیز به‌علت به حداقل رساندن اثر متغیرهای مداخله‌گر نظیر متغیر جنسیت بر خلاقیت کل، این تعداد از میان دختران دانش‌آموز محصل در پایه چهارم مقطع ابتدائی دوره دوم و به‌طور تصادفی برگزیده شدند.

در پژوهش حاضر، از دو ابزار جهت گردآوری اطلاعات استفاده گردید که در ادامه معرفی و تشریح می‌گردد:

الف) پرسشنامه خلاقیت تصویری تورنس (فرم ب)[1]

هاشمی، واحدی و احراری (۱۳۹۴)، در پژوهش فراتحلیل خویش، آزمون تفکر خلاق تورنس را که به آزمون خلاقیت تصویری نیز شهرت دارد، پس از آزمون‌های محقق‌ساخته، مناسب‌ترین و پرکاربردترین آزمون برای سنجش خلاقیت ذکر کردند. مؤلفه‌های خلاقیت گیلفورد در پژوهش‌های انجام شده توسط آزمون مذکور اندازه‌گیری شد. این آزمون شامل سه قسمت «ساخت تصویر، تکمیل تصاویر و تکمیل دایره‌ها» است و مستلزم پاسخ‌هایی است که به‌صورت عمده ماهیت ترسیمی یا تجسمی دارند و برای سنین کودکستان تا سطوح بالاتر از دبیرستان توصیه گردیده است. میزان زمان هر فعالیت ده دقیقه است و مجموعه هر آزمون سی دقیقه به طول می‌انجامد. در راهنمای مجموعه آزمون‌های تورنس، رهنمودهای مفصلی برای نمره‌گذاری ارائه شده است. تورنس به این موضوع اشاره می‌کند که نمرات بالایی که از طریق «آزمون خلاقیت تصویری تورنس» به‌دست می‌آید، بیانگر بالا بودن احتمال عملکرد خلاق در فرد است (کریمی، مهرافزون و جعفری، ۱۳۹۶). ضریب پایایی این آزمون بین ۰/۸۰ تا ۰/۹۰ و ضریب اعتبار ۰/۶۳ ذکر شده است (Torrance, 1974). پیرخائفی (۱۳۷۲) پایایی آزمون تورنس را بررسی کرد و ضریب همبستگی ۰/۷۸، به‌دست آمد که نشان از پایایی نسبتاً بالای این آزمون دارد. آزمون‌های تورنس که بر پایه نظریه و تعریف وی از خلاقیت ساخته شده است، ۴ عامل ابتکار، بسط، سیالی و انعطاف‌پذیری را می‌سنجد که تا حدودی تحت تأثیر مدل ساختاری ذهنی گیلفورد می‌باشد (رضایی و حسینی‌نسب، ۱۳۹۶). مؤلفه‌های هشت‌گانه تفکر خلاق گیلفورد شامل: حساسیت به مسأله، سیالی، تحلیل‌گری، ترکیب، ارزشیابی، پیچیدگی، ابتکار و انعطاف‌پذیری است (سیف، ۱۳۸۶، ص ۵۲۳) ولی آنچه که در بین محققان بیشتر مورد توجه قرار گرفته، خاصیت واگرایی تفکر بر مبنای دیدگاه گیلفورد و شامل چهار مؤلفه سیالی[2] (روانی): توانایی تولید تعداد وسیعی از ایده‌ها، انعطاف‌پذیری[3] (تنوع): توانایی تولید یا کاربرد انواع ایده‌ها یا رویکردها، اصالت[4] (تازگی و ابتکار): توانایی ایجاد ایده‌های نو و بدیع و گسترش یا بسط[5]: توانایی گسترش یک متن با استفاده از جزئیات و توانایی تعریف مجدد ادراک به‌گونه‌ای متفاوت از شیوه‌های قدیمی متعارف (هاشمی، واحدی و احراری، ۱۳۹۴).

1. Torrance Figural test B
2. Fluency
3. Flexibility
4. Originality
5. Elaboration

ب) پرسشنامه سواد دیداری کودک

از آنجایی که پژوهشگران نتوانستند پرسشنامه‌ای جهت بررسی این مهم برای کودکان بیابند، با همفکری اصحاب رسانه و متخصصین علوم ارتباطات، پرسشنامه محقق ساخته‌ای جهت سنجش سواد دیداری کودک تهیه شد. روایی آن توسط اساتید حوزه علوم ارتباطات، تأیید و ضریب پایایی آن به روش آلفای کرونباخ، ۰/۹۱ محاسبه شد که نشانگر پایایی نسبتاً بالای این پرسشنامه است. با توجه به معیارهای انتخاب کتاب تصویری مناسب (پیشنهاد از طرف ناشر متخصص در کتب کودک، توصیه از طرف معلم و یا کتابدار (Chandler, 2007 cited in Weeks, 2013))، در پژوهش حاضر، از کتاب تصویری بدون کلام «رنگ زیبای خیال» اثر Aaron Becker که از سوی انتشارات پرتقال، ناشر تخصصی کودک و نوجوان، ترجمه و منتشر شده استفاده شده است. این کتاب یکی از کتاب‌های پرفروش در سایت آمازون است و تاکنون جوایزی نیز به دلیل تصویرنگاری و نیز خلاقیت در سبک و نگارش به آن تخصیص داده شده است. پس از مطالعه منابع و نیز مشورت و نظرسنجی از اساتید حوزه ارتباطات و با توجه به بیشترین همپوشانی، ۱۱ مؤلفه انتخاب شد و از سیاهه سؤالات کاربرگ کاتس[1] (۲۰۱۵)، به‌عنوان سؤالات متناظر با هر یک از مؤلفه‌ها استفاده شد.

روش انجام پژوهش

ابتدا پرسشنامه خلاقیت تورنس و سپس پرسشنامه سواد دیداری، در دسترس کودکان قرار گرفت. سپس طی ۶ جلسه، در قالب جلسات ۴۵ دقیقه‌ای، با استفاده از نرم‌افزار پاورپوینت، مؤلفه‌های سواد دیداری در قالب پروتکل طراحی شده توسط پژوهشگران آموزش داده شد و در مدت ۱۰ جلسه، با راهبردهای تفکر دیداری، مؤلفه‌های موجود در کتاب تصویری، شناسایی و معانی هر یک تبیین شد. در پایان هر جلسه، تکلیف تصویری به کودکان ارائه شد و در پایان با برگزاری یک مسابقه عکاسی با محوریت مؤلفه‌های تدریس شده، نسبت به ارزشیابی مقدماتی دانش‌آموزان، قبل از اجرای پس‌آزمون جهت خاتمه یا ادامه و تکرار آموزش اقدام شد. بنابراین هر دو هدف آموزشی سواد دیداری (درک و تشخیص مؤلفه‌ها در یک تصویر و استفاده یا بکار بردن مؤلفه‌ها در طراحی و ایجاد تصویر) اجرا شد. به این ترتیب که آزمودنی‌ها ابتدا در تمرین‌های مرتبط با کتاب تصویری، به درک و تشخیص مؤلفه‌ها پرداختند و سپس با انجام تکالیف و عکس‌برداری‌های تعیین شده و تفسیر عکس‌های همکلاسی‌هایشان، درک و فهم خود از مؤلفه‌ها را به نمایش گذاشتند.

1. Coutts

تجزیه‌وتحلیل داده‌ها

تجزیه‌وتحلیل داده‌ها در سطح آمار توصیفی شامل فراوانی، میانگین، خطای میانگین و انحراف معیار است و از آزمون تحلیل کوواریانس یک متغیره (انکووا[1]) در سطح آمار استنباطی، برای مقایسه دو گروه کنترل و آزمایش استفاده شده و با نرم‌افزار اس‌پی‌اس‌اس[2] به تحلیل داده‌ها، پرداخته شده است. تحلیل کوواریانس، ابزار مناسبی برای گواه تفاوت‌های اولیه میان گروه‌هاست. نقش تجزیه‌وتحلیل کوواریانس آن است که گروه‌های مورد مقایسه را براساس یک یا چند متغیر گواه‌کننده، یکسان می‌کند. تحلیل کوواریانس نوعی روش پس‌رویدادی برای مقایسه گروه‌های مورد مطالعه در روش علی‌مقایسه‌ای، ابزار قوی و بسیار سودمندی است؛ زیرا پژوهشگر همیشه نمی‌تواند گروه‌هایی را برای مقایسه انتخاب کند که در تمام متغیرها به‌جز متغیر مورد مطالعه، هم‌تراز یا یکسان باشند. استفاده از تجزیه‌وتحلیل کوواریانس مستلزم رعایت پیش‌فرض‌های معینی است؛ از جمله می‌توان همسانی رگرسیونی را از طریق آزمایش مورد بررسی قرار داد (دلاور، ۱۳۸۰، ص‌ص. ۴۱۳-۴۱۴).

یافته‌های پژوهش

در این بخش پرسش‌های پژوهش مطرح می‌شود و یافته‌های به‌دست آمده حاصل از تحلیل داده‌ها در پاسخ به پرسش‌های پژوهش و بررسی فرضیه پژوهش، آورده می‌شود.

پرسش اصلی: دوره آموزشی سواد دیداری تا چه میزان بر رشد خلاقیت و مؤلفه‌های آن در کودکان ۱۰ ساله مؤثر است؟

نتیجه این پرسش، جهت بررسی تأثیر آموزش سواد دیداری بر تقویت خلاقیت در جدول (۱) آمده است.

جدول ۱. نتایج تحلیل کوواریانس تأثیر آموزش سواد دیداری بر خلاقیت

منابع تغییر	مجموع مجذورات	درجه آزادی	میانگین مجذوارت	F	سطح معناداری	ضریب اتا
گروه	۶۱۲۴۱۱/۴۴	۱	۶۱۲۴۱۱/۴۴	۱۵/۰۹	۰/۰۰۱	۰/۳۶
خطا	۱۰۹۵۲۵۰/۱۷	۲۷	۴۰۵۶۴/۸۲			
کل	۲۲۹۳۰۵۵/۴۶	۲۹				

با توجه به داده‌های جدول (۱) که نشانگر افزایش میانگین نمرات خلاقیت کودکان گروه آزمایش در پس‌آزمون نسبت به گروه کنترل بوده و همچنین معنادار بودن مقدار f در سطح $p<0.05$، استنباط می‌شود

1. ANCOVA
2. SPSS

که آموزش سواد دیداری بر خلاقیت دانش‌آموزان اثربخش بوده است. این یافته پژوهش با نتایج حاصل از پژوهش پان (۲۰۰۹)، مارانتیکا (۲۰۱۹) و اکبری مبارکه و دیگران (۱۳۹۵) همسو است.

دوره آموزشی سواد دیداری تا چه میزان بر رشد بسط‌دهی ایده‌ها در کودکان ۱۰ ساله مؤثر است؟

نتیجه این پرسش، جهت بررسی تأثیر آموزش سواد دیداری بر رشد بسط‌دهی ایده‌ها در جدول (۲) آمده است.

جدول ۲. نتایج تحلیل کوواریانس تأثیر آموزش سواد دیداری بر بسط‌دهی ایده

منابع تغییر	مجموع مجذورات	درجه آزادی	میانگین مجذورات	F	سطح معناداری	ضریب اتا
گروه	۱۸۷۰۷/۱۳	۱	۱۸۷۰۷/۱۳	۶/۸۲	۰/۰۱	۰/۲۰
خطا	۷۴۰۵۳/۶۹	۲۷	۲۷۴۲/۷۲			
کل	/۷۰	۲۹				

با توجه به داده‌های جدول (۲) که نشانگر افزایش میانگین نمرات بسط‌دهی خلاقیت کودکان گروه آزمایش در پس‌آزمون نسبت به گروه کنترل بوده، استنباط می‌شود که آموزش سواد دیداری بر بهبود بسط‌دهی خلاقیت تأثیر دارد. زیرا مقدار f در سطح $p<0.05$ معنادار می‌باشد. یافته این پژوهش با نتایج پژوهش اکبری مبارکه و دیگران (۱۳۹۵) و غفاری، بقایی و قربانی‌رضوان (۱۳۹۹) از حیث رشد خلاقیت در مؤلفه بسط ایده‌ها همسو است. هو (۲۰۰۴) بیان می‌کند جزئیات دیداری قوی که همراه با تصویر ارائه می‌شود، قصه‌گویی از تصاویر را در کودک تقویت می‌کند. با توجه به مفهوم بسط‌دهی ایده‌ها و با عنایت به مفهوم تفکر واگرا باید گفت، هنگامی‌که کودک در مواجهه با تصویر قرار می‌گیرد، بایستی آنچه از سلسله حوادث داستان درک کرده را به‌صورت نتیجه استدلال کند. همچنین درحالی‌که هیچ فشاری مبنی بر وجود تنها یک پاسخ صحیح حس نمی‌کند، می‌تواند طیف وسعی از ایده‌ها را بازگو کند؛ بدون اینکه واهمه‌ای از قضاوت شدن داشته باشد. لذا به تولید و ارائه تعداد ایده‌های بیشتر (طبق مؤلفه سیالی) و همراه با جزئیات فراوان (طبق مؤلفه بسط) می‌پردازد.

دوره آموزشی سواد دیداری تا چه میزان بر رشد سیالی ایده‌ها در دختران ۱۰ ساله مؤثر است؟

نتیجه این پرسش، جهت بررسی تأثیر آموزش سواد دیداری بر رشد سیالی ایده‌ها در جدول (۳) آمده است.

جدول ۳. نتایج تحلیل کوواریانس تأثیر آموزش سواد دیداری بر سیالی خلاقیت

منابع تغییر	مجموع مجذورات	درجه آزادی	میانگین مجذورات	F	سطح معناداری	ضریب اتا
گروه	۶۱۲۴۱۱/۴۴	۱	۶۱۲۴۱۱/۴۴	۱۵/۰۹	۰/۰۰۲	۰/۳۰
خطا	۱۰۹۵۲۵۰/۱۷	۲۷	۴۰۵۶۴/۸۲			
کل	۲۲۹۳۰۵۵/۴۶	۲۹				

با توجه به داده‌های جدول (۳) که حکایت از افزایش میانگین نمرات مؤلفه سیالی خلاقیت کودکان گروه آزمایش در پس‌آزمون نسبت به گروه کنترل دارد و همچنین معنادار بودن مقدار f در سطح $p<0.05$، می‌توان استنباط نمود که آموزش سواد دیداری بر مؤلفه سیالی خلاقیت دانش‌آموزان اثربخش بوده است. این یافته پژوهش با پژوهش غفاری، بقایی و قربانی‌رضوان (۱۳۹۹) از حیث رشد مؤلفه سیالی، همسو ولی با پژوهش اکبری مبارکه و دیگران (۱۳۹۵) ناهمسو است. شاید دلیل این تفاوت در ابزار متفاوت یعنی کتاب درسی است که آنها در تدریس استفاده کرده بودند. با توجه به مفهوم سیالیت ایده‌ها، این امر می‌تواند ناشی از تأثیر عمیق تصاویر متنوع، باکیفیت و حرفه‌ای کتاب تصویری بر روی کودکان نسبت به تصاویر محدود و مبهم کتاب درسی باشد. پژوهشی که خزائی، حیدری و صمصامی (۱۳۹۶) انجام دادند، نشان داد گویا نبودن تصویر برای درک مفهوم، اشاره جزئی و تصاویر مبهم از ایرادات کتاب فارسی مقطع دبستان است که به روند یادگیری کودک آسیب می‌زند و بایستی مورد بازنگری قرار بگیرد. از آنجایی که آثار بصری نقش مهمی در پرورش خلاقیت دارد، به همین دلیل کتاب تصویری که توسط هنرمندان متخصص و حرفه‌ای طراحی شده باشد، راهی مناسب برای ارتقای خلاقیت کودکان است.

دوره آموزشی سواد دیداری تا چه میزان بر رشد انعطاف‌پذیری ایده‌ها در دختران ۱۰ ساله مؤثر است؟

نتیجه این پرسش، جهت بررسی تأثیر آموزش سواد دیداری بر رشد انعطاف‌پذیری ایده‌ها، در جدول (۴) آمده است.

جدول ۴. نتایج تحلیل کوواریانس تأثیر آموزش سواد دیداری بر انعطاف‌پذیری ایده‌ها

منابع تغییر	مجموع مجذورات	درجه آزادی	میانگین مجذوارت	F	سطح معناداری	ضریب اتا
گروه	۲۵۳۴۷۰/۲۵	۱	۲۵۳۴۷۰/۲۵	۸/۹۰	۰/۰۰۶	۰/۲۵
خطا	۷۶۸۲۶۲/۶۹	۲۷	۲۸۴۵۴/۱۷			
کل	۱۳۹۱۰۳۱/۳۶	۲۹				

با توجه به داده‌های جدول (۴) که حکایت از افزایش میانگین نمرات انعطاف‌پذیری کودکان گروه آزمایش در پس‌آزمون نسبت به گروه کنترل دارد و همچنین معنادار بودن مقدار f در سطح $p<0.05$، می‌توان استنباط نمود که آموزش سواد دیداری بر انعطاف‌پذیری دانش‌آموزان اثربخش بوده است. این یافته با پژوهش اکبری مبارکه و دیگران (۱۳۹۵) و غفاری، بقایی و قربانی‌رضوان (۱۳۹۹) از حیث رشد در مؤلفه انعطاف‌پذیری همسو است. علت برمی‌گردد به این موضوع که در خلال پژوهش، کودکان تمایل داشتند خود را بجای قهرمان داستان بگذارند و مسائل را آن‌گونه که می‌خواهند حل کنند. از طرفی رؤیاپردازی

درباره موقعیت‌های تخیلی، نحوه تفکر خلاقانه را به کودکان آموزش می‌دهد و می‌تواند یک ابزار بسیار مفید در فرآیند حل مسأله آنها باشد. لذا توانایی انعطاف‌پذیری در کودکان رشد می‌کند و باعث می‌شود درباره یک مسأله به راه‌های متنوع بیاندیشند.

دوره آموزشی سواد دیداری تا چه میزان بر رشد ابتکار ایده‌ها در دختران ۱۰ ساله مؤثر است؟

نتیجه این پرسش، جهت بررسی اثربخشی آموزش سواد دیداری بر رشد ابتکار ایده‌ها در جدول (۵) آمده است.

جدول ۵. نتایج تحلیل کوواریانس تأثیر آموزش سواد دیداری بر مؤلفه ابتکار ایده‌ها

منابع تغییر	مجموع مجذورات	درجه آزادی	میانگین مجذوارت	F	سطح معناداری	ضریب اتا
گروه	۶۱۱۵/۴۶	۱	۶۱۱۵/۴۶	۱۰/۱۰	۰/۰۰۴	۰/۲۷
خطا	۱۶۳۴۶/۲۴	۲۷	۶۰۵/۴۱			
کل	۲۲۵۴۶/۸۰	۲۹				

با توجه به داده‌های جدول (۵) که بیانگر افزایش میانگین نمرات ابتکار کودکان گروه آزمایش در پس‌آزمون نسبت به گروه کنترل بوده و معناداری مقدار f در سطح $p<0.05$، می‌توان استنباط نمود که آموزش سواد دیداری بر ابتکار دانش‌آموزان اثربخش بوده است. این یافته پژوهش با پژوهش اکبری مبارکه و دیگران (۱۳۹۵) و غفاری، بقایی و قربانی‌رضوان (۱۳۹۹) همسو است. با توجه به معنای ابتکار در ارائه ایده و نیز ارزشمندی کتاب‌های تصویری بدون کلام، می‌توان گفت کتاب، ذهن کودک را در چارچوب از پیش تعیین‌شده محصور نمی‌کند؛ بلکه او باید متن دلخواه خودش را برای همراهی با تصویر، خلق کند، استفاده از این خط داستانی، فرصت‌هایی را برای خواننده ایجاد می‌کند تا به معنا سازی و تخیل بپردازد (Weeks, 2013). معناسازی بنا به پیشینه فکری و فرهنگی هر فرد، متفاوت است و منجر به تولید ایده‌هایی مبتکرانه می‌شود.

نتیجه

در پژوهش حاضر، آموزش سواد دیداری همسو با دیگر پژوهش‌هایی از این نوع، به ارتقای خلاقیت و هر یک از مؤلفه‌های آن، شامل سیالی، انعطاف‌پذیری، ابتکار و بسط در ایده‌ها انجامید. هر چند که از حیث محدود بودن حجم نمونه پژوهش و نیز تحدید جنسیتی، در تعمیم‌پذیری یافته‌های پژوهش حاضر باید جانب احتیاط رعایت شود، اما آنچه قابل تأمل است، نقش اثربخش کتاب‌های تصویری در آموزش و ارتقای خلاقیت است بنابراین پیشنهاد می‌گردد کتابخانه‌ها نسبت به مجموعه‌سازی این منابع اقدام نمایند و نیز با توجه

به اهمیت پرورش سواد دیداری، مغفول ماندن آموزش سواد مذکور در مدارس و نقش تأکید شده و برجسته کتابخانه‌ها در آموزش این مهم در متون، ضروری است در علم اطلاعات به جایگاه سواد دیداری توجه شود. این توجه می‌تواند از یک‌سو در آموزش و تربیت نیروی متخصص در محیط آکادمیک و از سوی دیگر در محیط‌های حرفه‌ای نظیر کتابخانه‌ها مورد توجه قرار گیرد. همچنین کتابخانه‌ها می‌توانند آموزش سواد دیداری را در قالب خدمات اصلی و جنبی، مدنظر قرار دهند. در خاتمه باید گفت ضرورت و اهمیتی که کتاب‌ها و استفاده از آنها در امر پرورش خلاقیت دارد می‌تواند بر دقت وضع معیارها و ضوابط ارزیابی این آثار بیفزاید. توجه به سواد دیداری هم در کتاب‌ها و هم در کتابخانه‌ها نیازمند پژوهش‌های بیشتر در آینده بر روی سایر گروه‌های سنی، توجه به نقش کتابخانه‌ها و میزان پرداختن به آنها و نیز بهبود توانائی‌های کتابداران است.

منابع

افتخارنژاد، فاطمه؛ نیلی احمدآبادی؛ محمدرضا؛ امیرتیموری، محمدحسن؛ اویسی، نرجس خاتون (۱۳۹۴). تأثیر دوره آموزشی سواد دیداری در تجزیه‌وتحلیل تصاویر آموزشی. *فناوری آموزش و یادگیری*، *۱*(۴)، ۸۹-۱۰۳. بازیابی شده در ۹ شهریور ۱۴۰۰ از: http://ensani.ir/file/download/article/20160822143018-10042-25.pdf.

اکبری مبارکه، بتول؛ اباذری، زهرا؛ رحمتی، نرگس؛ میرحسینی، زهره (۱۳۹۵). اثربخشی آموزش تصویری کتاب فارسی بر افزایش خلاقیت و مؤلفه‌های آن در دانش‌آموزان: مطالعه موردی. *آموزش‌وپرورش (تعلیم و تربیت)*، ۲(۳۳)، ۶۷-۸۰ بازیابی شده در ۹ شهریور ۱۴۰۰ از: http://qjoe.ir/files/site1/user_files_efa60e/z_nirumand-A-10-107-98-9bfacf7.pdf

امیری، شعله؛ اسعدی، سمانه (۱۳۸۶). روند تحولی خلاقیت در کودکان. *تازه‌های علوم شناختی*، *۹* (۴)، ۲۶- ۳۲. بازیابی شده در ۹ شهریور ۱۴۰۰ از: https://icssjournal.ir/files/site1/user_files_f2ee9f/godadmin-A-10-2-377-c825091.pdf

ایسنا (۱۳۹۶). جایزه بهترین تصویرگر ادبیات کلاسیک آمریکا برای یک ایرانی. بازیابی شده در ۱۹ شهریور ۱۳۹۹ از: https://www.isna.ir/news/96041407566

بکر، اثرن (۱۳۹۵). *رنگ زیبای خیال*. تهران: پرتقال. بازیابی شده در ۹ شهریور ۱۴۰۰ از https://www.porteghaal.com/products/detail/%D8%B1%D9%86%DA%AF%D8%B2%DB%8C%D8%A8%D8%A7%DB%8C-%D8%AE%DB%8C%D8%A7%D9%84-1/1227/view/

پیرخائفی، علیرضا (۱۳۷۲). بررسی رابطه هوش و خلاقیت در بین دانش‌آموزان پسر مقطع دوم نظری دبیرستان‌های شهر تهران. پایان‌نامه دانشگاه علامه طباطبایی. بازیابی شده در ۹ شهریور ۱۴۰۰ از: https://ganj.irandoc.ac.ir/#/articles/5c1087286dceda8260433ceec0813537/fulltext

خزاعی، مریم؛ حیدری، احمد؛ صمصامی، شیرین (۱۳۹۶). بررسی و تحلیل کتب فارسی مقطع ابتدایی بر اساس اصول تصویرگری (مطالعه موردی کتاب فارسی پایه اول)، اولین کنفرانس ملی کاربرد پژوهش‌های نوین در علوم انسانی، قائم‌شهر، بازیابی شده در ۹ شهریور ۱۴۰۰ از: https://civilica.com/doc/674760

درودی، فریبرز (۱۳۸۸). نگارش تصویری با تصویرسازی مفاهیم: بهره‌گیری از سواد دیداری و زبان تصویر برای درک مؤثر اطلاعات. *مطالعات ملی کتابداری و سازماندهی اطلاعات*، ۱(۷۷)، ۲۷۳–۲۸۸. بازیابی شده در ۹ شهریور ۱۴۰۰ از: https://iranjournals.nlai.ir/handle/123456789/162326

درودی، فریبرز و سلیمانی‌نژاد، عادل (۱۳۹۶). *استانداردهای توانمندی سواد دیداری انجمن کتابخانه‌های دانشکده‌ای و پژوهشی برای آموزش عالی*. تهران: چاپار.

دلاور، علی (۱۳۸۰). *مبانی نظری و عملی پژوهش در علوم انسانی و اجتماعی*. تهران: رشد.

دلاور، علی (۱۳۸۵). *روش تحقیق در روانشناسی و علوم تربیتی*. تهران: ویرایش.

رضایی، معصومه؛ حسینی‌نسب، سید داوود (۱۳۹۶). اثربخشی نمایش عروسکی بر مهارت‌های اجتماعی و خلاقیت در کودکان پیش‌دبستانی شهرستان مراغه. *آموزش و ارزشیابی*، ۱۰(۴۰)، ۱۳–۲۶. بازیابی شده در ۹ شهریور ۱۴۰۰ از: https://www.sid.ir/fA/Journal/ViewPaper.aspx?id=351430

سیف‌درخشنده، سعید؛ نریمانی، محمد (۱۳۹۸). فراتحلیل عوامل و موانع مرتبط با افزایش خلاقیت دانش‌آموزان. *روان‌شناسی مدرسه*، ۸(۳), ۱۰۹–۱۲۶. بازیابی شده در ۹ شهریور ۱۴۰۰ از https://iranjournals.nlai.ir/bitstream/handle/123456789/192122/0C98033992D6958387B1853:9140F04E9.pdf?sequence=-1&isAllowed=y

سیف، علی‌اکبر (۱۳۸۶). *روانشناسی پرورشی نوین*. تهران: آگاه.

عابدی، احمد؛ عنایتی، الهه (۱۳۹۵). *فراتحلیل اثربخشی مداخلات آموزشی بر خلاقیت دانش‌آموزان. ابتکار و خلاقیت در علوم انسانی، ۶ (۱)، ۱۸-۱.* بازیابی شده در ۹ شهریور ۱۴۰۰ از: http://journal.bpj.ir/article_525069_47130b382a57227e0c31de058c286c4b.pdf

غفاری، سعید؛ بقایی، حسن؛ قربانی‌رضوان، طیبه (۱۳۹۹). تأثیر آموزش مهارت‌های تفکر خلاق در کتابخانه‌های عمومی بر میزان خلاقیت کودکان (مطالعه موردی: کودکان دختر ۱۲ ساله عضو کتابخانه عمومی امام علی (ع) شهر قم). *فصلنامه خانواده و پژوهش*، ۱(۱۷)، ۱۲۷–۱۴۴. بازیابی شده در ۹ شهریور ۱۴۰۰ از: http://qjfr.ir/files/site1/user_files_d3b99d/godadmin-A-10-2-193-ca8ff1a.pdf

فرمیهنی فراهانی، محسن (۱۳۹۳). *فرهنگ توصیفی علوم تربیتی*. تهران: شباهنگ.

فلسفی، غلامرضا (۱۳۹۴). آموختن سواد بصری، لازمه زندگی کودک در دنیای تصویر. *رشد آموزش پیش‌دبستانی*، ۸ (۲۹)، ۴۵–۴۹. بازیابی شده در ۹ شهریور ۱۴۰۰ از: https://www.roshdmag.ir/Roshdmag_content/media/article/41.45rom%20(94-95)%20MATN%20PISH%20DABESTANI%2029-17_0.pdf

قایینی، زهره (۱۳۷۶). واکنش کودکان ۴–۶ ساله نسبت به کتاب‌های تصویری. *فصلنامه مطالعات ملی کتابداری و*

سازماندهی اطلاعات، ۸(۳)، ۳۹-۵۶. بازیابی شده در ۹ شهریور ۱۴۰۰ از: http://ensani.ir/file/download/article/20120325202903-1144-206.pdf

کریمی، ناهید؛ مهرافزون، داریوش؛ جعفری، علیرضا (۱۳۹۶). بررسی تأثیر آموزش مهارت‌های زندگی به روش قصه‌گویی بر مؤلفه‌های خلاقیت دانش آموزان ابتدایی، *فصلنامه ابتکار و خلاقیت در علوم انسانی*، ۷(۲)، ۱۴۹-۱۶۶. بازیابی شده در ۹ شهریور ۱۴۰۰ از: http://journal.bpj.ir/article_536459_415ce2acbd7c84da2cc209eafe6c0d40.pdf

نودلمن، پری. ترجمه بنفشه عرفانیان (۱۳۸۹). ضرباهنگ روایت در کتاب مصور. کتاب ماه کودک و نوجوان، (۱۵۵)، ۸۳-۹۰. بازیابی شده در ۹ شهریور ۱۴۰۰ از: http://ensani.ir/file/download/article/20140723093751-9324-1847.pdf

هاشمی، تورج؛ واحدی، شهرام؛ احراری، غفور (۱۳۹۴). فراتحلیل برنامه‌های مداخلاتی پرورش خلاقیت. *ابتکار و خلاقیت در علوم انسانی*، ۵(۳)، ۱-۳۲. بازیابی شده در ۹ شهریور ۱۴۰۰ از: http://journal.bpj.ir/article_522265_fede0c119303984cd4f4d4df33d3a16a.pdf

ACRL (2011). *Visual Literacy Competency Standards for Higher Education*. Retrieved June 24, 2018, from http://www. ala.org/acrl/standards/visual literacy

Coutts, N. (2015). *visual literacy – metalanguage & learninig*, Retrieved August 31, 2021 from https://thelearnersway.net/ideas/2015/10/4/visual-literacy-metalanguage-learning

Denda, K. (2015). Developing interview skills and visual literacy: A new model of engagement for academic libraries. portal: *Libraries and the Academy, 15*(2), 299-314. Retrieved August 31, 2021 from https://doi.org/10.1353/PLA.2015.0024

Friedman, A. (2018). To “read” and “write” pictures in early childhood: multimodal visual literacy through Israeli children’s digital photography. *Journal of children and Media, 12*(3), 312-328. Retrieved August 31, 2021 from https://doi.org/10.1080/17482798.2018.1443147

Fullmer, M. (2019). Representing Gender: Visual Literacy Instruction in the Academic Library. *Open Information Science*, *3*(1), 22-31. Retrieved August 31, 2021 from https://doi.org/10.1515/opis-2019-0002

Guilford, J. P. (1959). *Creativity and Its Cultivation*. New York: Harper & Brothers.

Hu, R. (2004). *A Case Study: Emergent Biliteracy in English and Chinese of a Five-year Old Chinese Child with Wordless Picture Books* (Doctoral dissertation, University of Georgia). Retrieved August 31, 2021 from https://getd.libs.uga.edu/pdfs/hu_ran_200408_ma.pdf

Huang, T. Y. (2005). *Fostering creativity: A meta-analytic inquiry into the variability of effects* (Doctoral dissertation, Texas A&M University). Retrieved August 31, 2021 from https://oaktrust.library.tamu.edu/bitstream/handle/1969.1/2338/etd-tamu-2005A-EPSY-Huang.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Manteghi, M. (2012). The Effects of Creativity Training on Preschool and Elementary School Students. *J Curriculum Res*, *2*(1), 1-28. Retrieved August 31, 2021 from https://doi.org/ 10.22099/JCR.2012.1940

Matusiak, K. K., Heinbach, C., Harper, A., & Bovee, M. (2019). Visual literacy in practice: Use of images in students’ academic work. College & Research Libraries, 80(1), 123.

Retrieved August 31, 2021 from https://doi.org/10.5860/crl.80.1.123

Nelson, N. (2004). Visual Literacy and Library Instruction: A Critical Analysis. Education Libraries, 27(1), 5-10. Retrieved August 31, 2021 from http://doi.org/10.26443/el.v27i1.194

Nurhasanah, N., Yus, A., & Simare-Mare, A. (2020). The Analysis of Children Creativity Development in Paud Darul Fathonah Medan Marelan Sub-District. *Budapest International Research and Critics in Linguistics and Education (BirLE) Journal*, *3*(1), 260-269. Retrieved August 31, 2021 from https://doi.org/10.33258/birle.v3i1.795

Özel, N. (2018). *Developing Visual Literacy Skills through Library Instructions*. In Information Visualization Techniques in the Social Sciences and Humanities (pp. 32-48). IGI Global. Retrieved August 31, 2021 from https://doi.org/10.4018/978-1-5225-4990-1.ch003

Pun, S. K. (2009). Creative thinking through visual literacy. *Business Education & Accreditation*, *1*(1), 97-108. Retrieved August 31, 2021 from https://dr.ntu.edu.sg/bitstream/10356/100295/2/Creative%20Thinking%20Through%20Visual%20Literacy%28Published%20Version%29.pdf

Seglem, R., & Witte, S. (2009). You gotta see it to believe it: Teaching visual literacy in the English classroom. *Journal of Adolescent & Adult Literacy, 53*(3), 216-226.

Tillmann, A. (2012). *What we see and why it matters: How competency in visual literacy can enhance student learning*. Retrieved August 31, 2021 from https://digitalcommons.iwu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1008&context=education_honproj

Torrance, E. P. (1974). The Torrance Tests of Creativity-TTCT-Manual and Scoring Guide: Verbal test A, figural test form A and B, Personal Press Inc, Lexing ton, Massachusetts.

Torrance, E.P., & Goff, K. (1989). A quiet revolution. *The Journal of Creative Behavior, 23*(2), 136-145. Retrieved August 31, 2021 from https://doi.org/10.1002/j.2162-6057.1989.tb00683.x

Weeks, E. (2013). *The Power of Pictures: The Role of Picturebooks in the Development of Young Learners* (Doctoral dissertation, University of Florida).